

співуванні сакральних текстів, що відбувалося, зокрема, завдяки використанню пісенної стилістики загальнопоширених світських жанрів.

1. Antonowycz M. Ukrainische geistliche Musik / M. Antonowycz. – München, 1990. – 374 s.
2. Reynolds S. A Little Known Variety of Slavonic Chant: The Carpato-Russian Prostopinije / S. Reynolds // The Church Messenger (Pemberton, Pa). – 1971. – Sept. 19 & oct. 3, також: The Eastern Catholic Life (Passaic, NJ). – 1975. – June 29 – aug. 10 & 17.
3. Reynolds S. Znamennyj Chant in the Carpatho-Rusyn Prostopinije / S. Reynolds // Published in: Carpatho-Rusyn American, in three parts: 1) vol. II, 1979, n. 3, p. 6–7; 2) n. 4, p. 4–5; 3) vol. III, n. 2, p. 6.
4. Roccasalvo J. The Plainchant Tradition of Southwestern Rus: Kiev – Lviv – Subcarpathian Rus / J. Roccasalvo. – Washington, 1985. – 183 p.
5. Шешко Ф. Церковна музика на Підкарпатській Русі / Федір Шешко // Науковий збірник товариства “Просвіта”. – Ужгород, 1937. – Річ. 12. – С. 118–128.
6. Медведик Ю. Гимнографічні джерела української духовної пісні / Ю. Медведик // Каллофонія: Науковий збірник з історії церковної монодії та гимнографії. – Львів: Вид-во ЛБА, 2002. – Вип. 1. – С. 133–140.
7. Орос С. Наш □ рукописы / С. Орос // Літературна неділя. – Ужгород, 1944. – Річ. IV. – Ч. 8. – С. 94–96.
8. Пап С. Ирмологіон / Степан Пап, Никифор Петрашевич. – Пряшів, 1970. – 202 с.
9. Кодай З. Венгерская народная музыка / Золтан Кодай. – Будапешт: Изд-во Корвина, 1961. – 186 с.
10. Медведик Ю. Українська духовна пісня XVII–XVIII століть / Юрій Медведик. – Львів: Вид-во Українського Католицького ун-ту, 2006. – 324 с. : 17 іл.
11. Колесса Ф. Музикознавчі праці / Ф. Колесса. – К.: Наукова думка, 1970. – 532 с.
12. Papp S. Grékokatolícki duhovné piesne / S. Papp. – Prešov, 1969. – 195 с.

В статтє рассматриваются Херувимские песни Простопиния Бокшая–Малинича. Отмечены особенности многовариантности Херувимских, определены фольклорные влияния, уточнены связи и характер отличий в сравнении с ирмологийными образцами.

Ключевые слова: богослужение, Херувимская песнь, Закарпатье, Ирмологіон, литургия, Простопиние.

The article examines the Cherubic hymns of Bokshay & Malynych's Prostopinie. Accentuated are the particularities of multi-variant approach of Cherubic hymns, folkloric influences are identified and more accurate definitions of links and character differences of cherubic hymns with Irmologion examples are presented.

Key words: divine liturgy, Cherubic hymns, Transcarpathia, Irmologion, Prostopinie.

УДК 784.1 (477)

ББК 85.314.1 (4 Укр)

Ірина Бермес

ХОРОВИЙ СПІВ І МЕНТАЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ

У статті зроблено спробу збагнути ментальні витоки хорового співу українців. Відображено чинники, що стали визначальними для формування національної специфіки хорової звучності.

Ключові слова: хор, хоровий спів, архетип, ментальність.

Інтерес до феномену хорового співу пов'язаний із багатьма обставинами. По-перше, сучасна цивілізація, стрімко змінюючи навколишнє середовище, соціальні інститути, урешті-решт, і людину, вбачає в ньому засіб культурного й духовного піднесення особистості.

По-друге, хоровий спів в Україні завжди співіснував із народно-співацькою творчістю, він опирається на традиції колективного виконання, що зароджувалися в глибинах народного й професійного музичного мистецтва. Хоровий спів є невід'ємною складовою національної музичної культури. Саме цей вид виконавського мистецтва “презентував” світові Україну, передусім, через її пісню.

По-третє, хоровий спів всякчас визначав “обличчя” української культури. Він був і зостається сьогодні вагомою складовою всіх сфер суспільного життя українців, одним із найбільш поширених видів виконавської практики, потужним виявом “національно-державної мотивації” (Т.Терен-Юськів) у галузі культури. Утім найважливіше – хоровий спів не раз виступав чинником консолідації українців, піднесення їхньої самосвідомості, упродовж кількох століть слугував “ліками”, котрі вберігали українців від “сухоти розуму і душі” [20, с.6].

Вищезазначене дає підстави для виявлення сутності, потенціалу хорового співу, його ментальної природи та можливості впливу як на суспільство, так і кожну людину.

Мета статті – з’ясувати ментальні ознаки українського хорового співу.

Мета зумовила таке *завдання*: виявити питомі риси національного характеру в хоровому виконавстві.

Українські вчені приділяли увагу хоровому співу в різних аспектах. Так, його природа та національна музично-фольклорна традиція в історико-теоретичному аспекті стали предметом дослідження О.Бенч-Шокало, С.Грици, А.Гуменюка, А.Іваницького, О.Ільченко та ін. Почасти ці питання висвітлено в колективній праці “Українська художня культура” (за редакцією І.Ляшенка).

Засади професійного та народного хорового виконавства були в полі зору О.Бенч-Шокало, Т.Булат, А.Гуменюка, А.Лашенка, М.Молдавина, Л.Пархоменко, О.Скопцової.

Етнокультурні початки хорового співу українців розкрито в навчальному посібнику О.Бенч-Шокало “Український хоровий спів. Актуалізація звичаєвої традиції” (К., 2002) і низці статей авторки.

У дослідженнях Т.Булат, С.Грици, Є.Єфремова, А.Іваницького, І.Ляшенка, Л.Пархоменко, І.Юдкіна окреслюються етнохудожні особливості української пісенної культури.

Не зважаючи на значну кількість наукових розвідок, присвячених українському хоровому співу, питання його ментальної природи залишається актуальним для дослідження.

Українці – народ співучий. Співоча компонента його характеру пов’язана з високими музичними здібностями, на які вплинули антропологічні чинники, природні умови та соціально-історичні обставини. Вона також зумовлена такими рисами національного характеру, як меланхолійність, мрійливість, чутливість, сентименталізм, інтровертність, котрі вказують на схильність до музичної діяльності, щирих емоцій тощо.

Особливе “музичне” світосприйняття українців найбільш яскраво виявилось в співі. Чимало вчених акцентували на цьому. “Український народ, обдарований вже від природи тонким музичним почуттям і незвичайною співлюбністю, виливає у музиці свою сердечну з глибин душі співучу сповідь, ...з найбільшою безпосередністю відкриває він свою душу, свою палку, розміряно-меланхолічну вдачу”, – наголошував Ф.Колесса [7, с.248].

Суголосну думку помічаємо в буковинського письменника, композитора, музично-громадського діяча С.Воробкевича: “Кому не відома співучість нашого народу? В нього тих пісень, мов яскравих зірок на блакитному небі, мов того різнобарвного цвіту на ...розкішній ниві-сіножаті” [4, с.170].

Гакстгаузен у своїх “Студіях” захоплювався: “...це поетичний, багатий уявою нарід ... Вони мають великий хист до мистецтва, а до співу створений у них дзвінкий голос, чутке вухо й пам’ять” [14, с.73–74].

Видатний етнопсихолог В.Янів акцентує, що “мало є народів, які можуть рівнятися пісенною культурою, співучістю з українцями” [21, с.81]. Учений відносить пісенність до головних рис їхньої ментальності.

Саме спів супроводжував людину в її еволюційному та суспільному розвитку. На думку К.Черемського, спів “складав невід’ємну частину архаїчної музики і поезії” [16, с.6].

Пісенно-поетична творчість українського народу яскраво виявляє питомі для етносу прикмети: художньо-образне сприйняття дійсності, тісний зв’язок людини з природою тощо. У ній “відчувається мрійливість, ...образ природи... поєднується з людиною: душею пісні є любов” [8, с.80]. Народні пісні є втіленням почуттєвого світу, своєрідної “філософії серця” (П.Юркевич) українців, зберігають “своєрідність і свідомість нації” [18, с.284].

А.Гуріна констатує, що український “пісенний фольклор є елементом традиційної культури як метасистеми” [6, с.6]. Він містить у собі міриади образів-символів та архетипів на-

ціональної культури, котрі виражають її самобутність. Символ як елемент духу (за М.Максимовичем) та архетипної побудови (концепти “символ”, “архетип” і “міф” знаходяться в одній площині. – *І.Б.*), сприйнятий індивідуально (за К.Юнгом), може нагромаджувати як фольклорну інформацію, так і новий досвід, збагачувати скарбничку колективної пам’яті, урешті, набувати традиційних ознак. В обширі української ментальності вельми поширеними взірцями етнічної культурної практики є: калина, явір, верба, вода-йорданичка-сестричка, земля, сонце, вітер, місяць-молодий хлопець, зоря-молода дівчина, кінь-сокіл, поле-степ тощо. Вони вказують на ментальну впорядкованість і неперервність часового простору. “...Одинокий явір, плакучі верби й гнучкі лози, печальна калина, хрещатий барвінок – сії емблеми певних станів духу мимоволі йому (українцеві. – *І.Б.*) нагадують його самого”, – писав М.Максимович, досліджуючи ментальність українців [15, с.21]. У процесі еволюції, змін світосприйняття та суспільної свідомості виконавців ці предмети-символи зазнавали трансформації. Так, у кінці ХІХ ст. калина асоціювалася з дівочою чистотою та красою, згодом – захистом від нечистої сили, сьогодні – з рідним краєм, Україною. Це не могло не позначитися на художності виконання, позаяк образи-символи почасти віддзеркалюють світогляд і міфотворчість народу, зв’язок між земним і небесним. У цьому сенсі калина є відбитком певної грані між світами “дівчини – жінки”, “дівування – подружнього життя”.

На формуванні українського ментального типу виразно позначилися природно-географічні умови України. Їхній значущий вплив підкреслювали Д.Чижевський, М.Костомаров, С.Русова, В.Янів, Я.Ярема та ін. Так, Д.Чижевський підмітив, що степ відіграв “велику роль у формуванні психології духовного світу нашої людини (сентименталізм, ліризм, естетизм, бунтарство тощо)” [13, с.38]. Вважається також, що степи спонукають до глибоких емоцій, насамперед відчуття свободи; ліси – до роздумів; ріки – до перемін тощо. Степ як один із головних образів “знаково-символічної системи української етнокультури... зумовлює певну систему ментальних уявлень українців: свобода, простір, воля, шлях, поступ”, – стверджує А.Невгодівський [11, с.75].

Про те, що пісенна творчість різних регіонів виказує “доволі значні відміни”, наголошував Ф.Колесса [7, с.245]. На контрастність мелодики пісень східного та західного регіонів указував також С.Людкевич, акцентуючи на тому, що галицькі пісні “стислі”, “малорозвинені” і менш “пишні”.

Природне середовище й географічне положення позначаються і на “звуковому вислові” (О.Бенч) хорового виконання. Так, О.Кошиць, описуючи виконання кубанськими козаками (нащадками запорозьких козаків) пісні “Ой від низу до вершин”, підкреслював: “...Широченна мелодія, цілком поліфонічного складу, пливе, як спокійна широка ріка, маса підголосків наче візерунками прикрашають її; голоси, мов хвилі здіймаються, падають, сходяться, розходяться...” [9, с.258]. Таким чином, оточення, “серед якого той нарід постав і розвивається” [20, с.16], формує виконавсько-творчий пласт менталітету українського народу.

Здавна українці вели осілий спосіб життя і розвивали свою хліборобську культуру. Саме “хліборобський” архетип свідомості (“доброї”, “ласкавої”, “плодючої” землі (за А.Кульчицьким) позначився на ментальній характеристиці українців: їхній сердечності, лагідності, замріяності, толерантності, чуттєвості, схильності до духовного усамітнення, водночас – музикальності та співучості. Відповідно, землеробство (про прив’язаність українців до землі роздумує І.Мірчук у праці “Світогляд українського народу. Спроба характеристики”. – *І.Б.*) вплинуло “на зміст духовного життя народу, а відтак на формування його національного характеру” [3, с.104]. Тому вчені слушно вбачають початки гуртового співу в обрядовій хліборобській культурі, що витворила потужний пласт пісенно-обрядового фольклору. У ньому домінують образи природи, що, певна річ, асоціюються з людиною, її діяльністю. Вивчаючи джерела обрядової поезії, Ф.Колесса дійшов висновку, що “обрядові пісні мали первісно значіння заговорів на успіхи у господарстві і родинному житті” [7, с.126].

Гуртовий спів під час виконання сільськогосподарських робіт яскраво виражав прагнення українців до духовного самовдосконалення. З іншого боку, організованість фізичної праці віддзеркалювалася в злагодженості співу та викликала почуття співтворчості. Загалом же спільний спів був вагомим чинником етнопсихологічної характеристики українського народу. Як

архетипна форма гуртовий спів визначає культурну самобутність етносу, формує його психоінформаційний обшир.

Учені вказують, що український хоровий спів постав “у питомому природному середовищі з внутрішньої потреби людини підтримувати *суспільну гармонію, гармонію душі з природою й Творцем*” (курсив наш. – *І.Б.*) [1, с.15]. Живучи в добрій злагоді з природою, котра формувала “спокій розуму” (К.Ушинський), людина несла в собі духовну єдність світовідчуття та світопереживання. Без сумніву, така гармонійність позитивно позначається на характері світоемоцій і співочому вислові.

Українці супроводжували і, природно, “полегшували” свою працю і побут молитвоспівом-зверненням до Сонця – бога світла, добра – у всі чотири пори року (в образах Ярила – бога весняного сонця, Купала – бога літнього сонця, Дажбога – бога осіннього сонця, Коляди – бога зимового сонця) відповідно до річного календарного кола.

“Традиційний хоровий спів у слов’янській культурі, й зокрема українській, – це молитвоспіви до Духа Сонця Хорса” [1, с.16] – вельми поважаного у віруваннях землеробських народів насамперед за його життєдайну силу. Йому співали колективні молитви на пагорбах, які для наших предків були святинами (згадаймо свято Івана Купала, коли на природному чи штучно створеному пагорбі палять собітку). Звідси пізніше поширилася назва хори – підвищення для розстановки співаків. Слово “хор” (χῶρος) має грецьке походження й означає “разом, гуртом, воєдино”.

У культурі різних народів, у першу чергу аграрних, за міфологічними уявленнями яких базисом їхньої культури була віра в животворну силу Сонця, простежується теонімічний ланцюг поняття хор: *Хорс* – Лад або Сонячне коло – в українців; Бог Сонця *Хор* або *Гор* – у єгиптян; *Хормуз* або *Ормуз* – в іранців; *Хоршед* – у персів та ін. Чимало єгипетських солярних божеств іменувалися Хорами-Горами чи мали у своєму найменні корінь “хор”, який спочатку був синонімом понять “всевишній”, “божественний”, “неземний”, а в перекладі означає “висота”, “небо”. Тобто хор – зумовлений природою духовний архетип, репрезентований колективною підсвідомістю різних народів.

“Архетип хор є... основою поняття громада, тобто гурт, колектив”, – акцентує О.Бенч [там само, с.17] і вбачає в ньому високий рівень упорядкованості “індивідуального й суспільного життя людини” [там само]. У хорі – гармонійній групі – нерозривно діють “ладотворчі та культуротворчі” (О.Бенч) доміанти. Хор як організована група людей виявляє не тільки зовнішні ознаки зібрання співаків, а і їхню внутрішню світоглядну злагодженість. Тобто учасники хору розкриваються як суголосні душі, водночас у кожного з них домінує Лад “між собою і з Богом” [19, с.28].

Перші хори вирізнялися своїм розташуванням: концентричними (ті, що мають спільний центр. – *І.Б.*) колами, за сонцем для досягнення гармонії в співі, передовсім – “сміслової вібрації голосів” [1, с.17]. Архаїчні українські танці зі співами також водилися по колу, звідси і їхні назви – хоровод, аркан, кругляк, коломийка. Зрештою, їхнє виконання безпосередньо пов’язувалося з обрядовими діями: традиційною зустріччю весни, відзначенням літа тощо. У давні часи хоровий спів мав синкретичні риси та включав у себе ще й танець і декламацію. Недарма в багатьох мовах світу досі втрималися назви танців “хора”, “хоро”, “хорумі”, “хоровод”. У цьому вбачаємо тяглість традицій хорового співу.

Хор є вираженням “невидимої життєтворчої сили всеєдиного Ладу” [там само], що виявляється у взаємодії співаків із макрокосмом: співаки не тільки “вловлюють” енергію з космосу а й, завдяки колоподібному розміщенню, взаємодіють з ним за допомогою свого психічного фону.

“Функція хору в традиційній обрядовій культурі визначалася не кількісним показником, а змістом співу-осіяння одухотвореної громади людей”, – наголошує О.Бенч [1, с.15]. “Мова почуттів” кожного окремого співака, що відтворює своє індивідуальне сприйняття та переживання світу, і колективу в цілому, їхнє спільне духовне єднання – визначають національну специфіку звучання хорового співу українців. Цю думку підкріплює Л.Куба в праці “Співучою Україною”: “Співаки зв’язані могутньою постійною силою, керованою, крім вродженого музичного таланту, успадкованими традиціями і самобутнім духом” [10, с.258]. Сакраментальну ознаку “інтелекту і цивілізованості нації” [5, с.213] убачає в гуртовому співі українців Я.Гоян.

Якщо розглянути хоровий спів у площині фізіологічних, вольових і емоційних можливостей людини, то виникає цікава модель світовідчуття. По-перше, механізми хорового співу пов'язані з кисневим перенасиченням легень, відповідно, співаки відчують підвищену активність, піднесеність, тобто переживають "ейфорію". Крім того, народні пісні українців, здебільшого, торкаються тем, які відображають національне світосприйняття, внутрішній світ людини (любов, смерть, зрада, розлука, краса природи тощо). Саме "сила великих почувань, краса вислову" (за С.Єфремовим) сприяють досягненню катарсису. Третій, вельми переконливий аргумент: переживання майже містичного відчуття духовного єднання в спільній співочій діяльності.

Хор як група виконавців репрезентував морально-етичні погляди народу, його світоглядні принципи, що допомагало українцям зберегти собітотожність у складних історичних умовах. Такі риси ментальності українців, як релігійність, патріотизм, незалежність, оптимізм, мрійливість, небайдужість до національних цінностей – не просто відбилися в репертуарі хорових колективів, а й утілилися у своєрідній манері виконання, котра характеризується щирим співпереживанням.

Глибока духовна сутність хору в процесі еволюції була втрачена й сьогодні хор, на жаль, здебільшого тлумачать як уміння "співати разом".

На сучасному етапі розвитку хорового мистецтва України музикознавці надають більш глибокого змістовного наповнення поняттю "хоровий спів". Зокрема, Є.Бондар висвітлює духовну природу хорового співу, безпосередньо пов'язуючи його зі:

"а) звучанням та людським диханням (в розумінні останнього як виявлення живого людського духу); б) забарвленням тону і емоційним станом виконавця; в) якістю ансамблю із первісним завданням: налаштованості на єдність і гармонію; г) інтерпретацією і натхненням, якщо розуміти його як прояв Вищого духу" [2, с.7].

У хоровому співі, як і в будь-якому виді творчості (щоправда, у хоровому співі найбільш виразно. – *І.Б.*), наявні національно-ментальні прикмети. Щирість і сердечність, як ментальні риси українців, є присутніми рисами хорового виконання, адже творчим імпульсом усякчас є духовна потреба в спільному музикуванні. Саме хоровий колектив має колосальні можливості для гуртування співаків у їхньому зверненні до Духа.

Національно-ментальні риси в хоровому співі реалізуються через специфічні засоби звукового вислову й найбільш природно виявляються на рівні темброво-регістрових характеристик, манери звукоутворення та "прочитання" хорових творів. Без сумніву, на цих прикметах відбиваються часові співочі стереотипи представників даного етносу. Для українців генетично притаманні "емоціоналізм, чутливість на ліризм, які виявляються в естетизмі народного життя..., їх обрядовості" [17, с.19].

Хоровий спів як вид виконавської практики завжди пов'язаний із культурним середовищем, у якому, крім матеріально-предметної діяльності, наявний певний її чуттєво-емоційний і духовний стан, іншими словами, "душа", котра "забезпечує" спектром можливостей, завдяки яким складається неповторна національна традиція. Відповідно до тверджень багатьох дослідників, українська душа визначається кордоцентричністю, прагненням до духовного усамітнення, демократизмом, аристократизмом духу, панестетизмом, релігійністю, що й визначило суб'єктивний фактор – наявність неповторного духовного та інтелектуального складу української особистості. Справді, хоровий спів українців яскраво відображає кордоцентричність як одну з найхарактерніших рис української ментальності та чуттєвий характер душі народу.

Ментальність як підґрунтя самоусвідомлення етносу являє собою "перехід від індивідуального світосприйняття до колективного та виражає своєрідність такого переходу, в чому й полягає оригінальність та неповторність кожного народу", – зауважує Н.Яцук [22, с.5]. Хоровий спів українців як "перехід від індивідуального світосприйняття до колективного" є осердям духовного життя нації, виявом її самобутності. Співаки хору згуртовуються монолітною палітрою відчуттів, спільним емоційним тонутом, одночасно підтримуючи свободу творчого самовираження кожного співака.

Культура України, на думку О.Пахльовської, "складається на основі "хорового" начала, яке розчиняє в собі індивідуальність" [12, с.101].

Хоровий спів в Україні – з її ментальністю, у фундаменті якої закладено відчуття “світу”, “соборності”, потреба в колективній діяльності – сприймається як істинно національне виконавське мистецтво, через яке передається “генетичний код нашої духовності” [1, с.5].

Хоровий спів українців сьогодні віддзеркалює головні ментальні риси народу і виявляє себе у творчій діяльності численних вітчизняних хорових колективів.

1. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів. Актуалізація звичасвої традиції / О. Бенч-Шокало. – К. : Український світ, 2002. – 440 с.
2. Бондар Є. Надекспресивне інтонування в контексті сучасної хорової творчості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтв. / Є. Бондар. – Одеса, 2005. – 16 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – 192 с.
4. Воробкевич С. Наші композитори / С. Воробкевич // Родимий листок. – 1879. – Ч. 11. – С. 170–172.
5. Гоян Я. Присвята : есе / Я. Гоян. – К. : Веселка, 2001. – 673 с.
6. Гуріна А. Семантика музично-пісенного фольклору (на історіографічній базі досліджень XIX–XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтв. / А. Гуріна. – Х., 2001. – 20 с.
7. Колесса Ф. Музикознавчі праці / Ф. Колесса. – К. : Наукова думка, 1970. – 554 с.
8. Костомаров М. Дві руські народности / М. Костомаров ; пер. О. Кониського. – К. ; Лейпциг : Українська накладня, [б. р.]. – 180 с.
9. Кошиць О. Спогади / О. Кошиць ; [упоряд. М. Головащенко]. – К. : Рада, 1995. – 384 с.
10. Куба Л. Співучою Україною / Л. Куба // Бенч-Шокало О. Український хоровий спів : актуалізація звичасвої традиції. – К. : Український світ, 2002. – С. 257–259.
11. Невгодовський А. Культура самовизначення в контексті загальнолюдської та національної культури / А. Невгодовський // Матеріали до українського мистецтвознавства. – 2003. – Вип. 2. – С. 74–77.
12. Пахльовська О. Україна: шлях до Європи... через Константинополь / О. Пахльовська // Сучасність. – 1994. – № 2. – С.100–103.
13. Перший Український Педагогічний Конгрес. 1935. – Львів, 1938. – 252 с.
14. Січинський В. Чужинці про Україну / В. Січинський. – Львів : Світ, 1991. – 94 с.
15. Українські пісні, видані М. Максимовичем / [упоряд. М. Попова]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 34 с. – (Фотокопія з видання 1827 р.).
16. Черемський К. Генеза і розвиток традиційних форм українського співотства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтв. / К. Черемський. – Х., 2005. – 20 с.
17. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / В. Чижевський. – 2-ге вид. – Мюнхен, 1983. – 254 с.
18. Шаян В. Віра наших предків / В. Шаян. – Гамільтон, 1987. – 712 с.
19. Шокало О. Шевченкова Україна / О. Шокало. – К., 2002 (рукопис).
20. Штепа П. Українець і Москвин / П. Штепа. – Дрогобич : Відродження, 2008. – 688 с.
21. Янів В. Українська етнопсихологія і наш національний виховний ідеал / В. Янів // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 5–6. – С. 81–83.
22. Яцук Н. Українська ментальність як феномен етногенетичного та соціокультурного буття народу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук / Н. Яцук. – Запоріжжя, 2003. – 16 с.

В статтє сдєлана попытка понять мєнтальнєє істоки хорового пєнєя українцєв. Отражєнє факторы, которєє стали опрєдєляющими для формироваия национальной специфики хоровой звучности.

Ключевые слова: хор, хоровое пєнєє, архетип, мєнтальность.

An attempt to understand the mental sources of the choral singing of Ukrainians is done in the article. Factors which became qualificatory for forming of national specific of choral sonority are reflected.

Key words: choir, choral singing, archo-type, mentality.